

Плотнікова Аліна Володимирівна –
викладач кафедри кримінально-правових
дисциплін Харківського національного пе-
дагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОРГАНІЗАЦІЮ ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Розглянуто диференціацію кримінальної відповідальності за організацію заняття проституцією через визначення кваліфікуючих обставин цього діяння.

Рассмотрено дифференциацию уголовной ответственности за организацию занятия проституцией посредством выделения квалифицирующих признаков этого деяния.

The article focuses on differentiation of criminal liability for organizing prostitution based on aggravating circumstances criteria.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; диференціація; організація заняття проституцією.

Диференціація кримінальної відповідальності виступає одним з найважливіших напрямів розвитку і вдосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність. Поряд з іншими кримінально-правовими засобами такої диференціації, цю функцію виконують кваліфікуючі ознаки складу злочину. Якістю диференціації кримінальної відповідальності залежно від тяжкості злочину певною мірою зумовлено ефективність кримінального закону, який, у свою чергу, виступає правовою гарантією застосування до осіб, які вчинили злочин, справедливої міри кримінальної відповідальності.

Важливим засобом такої диференціації є розподіл ознак складу злочину на основні, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі. Теорія кримінального права кваліфікуючими ознаками визнає вказані в законі характерні для частини злочинів відповідного виду суттєві обставини, що відображають типову значно змінену, порівнюючи з основним складом злочину, ступінь суспільної небезпечності вчиненого і особи винного і такі, що впливають на законодавчу оцінку [кваліфікацію] вчиненого і міру відповідальності [1, с. 230].

Питання диференціації кримінальної відповідальності з допомогою кваліфікуючих ознак так чи інакше досліджувалися у працях О.В. Василевського, І.І. Карпеця, І.Я. Козаченка, Л.Л. Круглікова, Т.О. Леснієвської-Костаревої, В.М. Савінова та деяких інших учених. Незважаючи на те, що сьогодні у кримінально-правовій літературі цій проблемі приділяється значна увага, втілення наукових висновків у правотворчу діяльність все ще є справою майбутнього.

Вищезазначене повною мірою стосується і диференціації з допомогою кваліфікуючих ознак кримінальної відповідальності за організацію заняття проституцією. Це й зумовлює актуальність та вчасність звернення наукової уваги до окресленої проблеми. Низький рівень законодавчої техніки щодо конструювання кваліфікуючих обставин у складах злочинів, передбачених ст. 302 та 303 Кримінального кодексу (КК) України, а саме: відсутність змістовної чіткості при їх визначенні, застосування великої кількості оціночних понять, відсутність кримінологічної обґрунтованості включення їх до закону є передумовою необхідності теоретичного вдосконалення цього інструменту диференціації кримінальної відповідальності.

Обов'язковою умовою побудови оптимальної системи кваліфікуючих ознак злочину є їх кримінологічна обґрунтованість. Як слушно зазначається в літературі, кримінологічний відбір цих обставин має здійснюватися за такими критеріями: 1) неодмінний суттєвий вплив обставини на ступінь суспільної небезпечності вчиненого; 2) типовість і відносна розповсюдженість, але не характерність для більшості злочинів певного виду; 3) зв'язок із вчиненням або одночасно із вчиненням і особою винного [1, с. 246–247].

Відповідним чином, визначення кримінологічної обґрунтованості кваліфікуючих ознак злочинних порушень моральності у сфері статевих відносин взагалі та організації заняття проституцією зокрема має ґрунтуватися на означених вище критеріях. На жаль, сьогодні можна констатувати відсутність усталеної наукової концепції кваліфікуючих ознак, що породжує певні неузгодження в законі про кримінальну відповідальність. Такі похибки мають місце і при конструюванні кваліфікуючих ознак злочинів, передбачених ст. 302 та 303 КК України, в яких фактично криміналізовано організацію заняття проституцією.

Теоретичне осмислення недосконалості законодавчої регламентації, кваліфікуючих ознак цих злочинів та пошук засобів їх усунення складають мету цього дослідження.

Обмежений обсяг цього дослідження не дає змоги розглянути всі ознаки, що диференціюють відповідальність за вказаними статтями, тож обмежимося аналізом лише тих, що зазначені у ст. 303 КК України – "Сутенерство, або втягнення особи в заняття проституцією", оскільки саме вони викликають найбільшу кількість запитань з точки зору їх кримінологічної зумовленості та законодавчої техніки викладення.

Серед перелічених у ст. 303 КК України ознак, що диференціюють відповідальність, найбільш проблемними є вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища, вчинення діяння щодо неповнолітнього, малолітнього та спричинення такими діями тяжких наслідків. Проаналізуємо вищевикладені ознаки.

Учинення діяння службовою особою з використанням службового становища є кваліфікуючою ознакою сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією. Службовими особами, згідно з приміткою до ст. 364 КК України, є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Не є секретом те, що здебільшого діяльність щодо організації проституції здійснюється з допомогою службових осіб, зокрема, несумлінних працівників правоохоронних органів. Ймовірно, усвідомлення цього і наштовхнуло законодавця на встановлення цієї кваліфікуючої ознаки.

Проте не було враховано, що кримінально-правове значення вчинення діяння службовою особою з використанням службового становища полягає у тому, що її наявність перетворює діяння на категорію службового злочину [2, с. 44]. З огляду на це, виокремлення зазначеної кваліфікуючої ознаки у складах загальнокримінальних та інших "неслужбових" злочинів, у тому числі й організації заняття проституцією, навряд чи є доцільним. Воно спотворює кримінально-правову природу злочину та реальну оцінку стану злочинності у сфері службової діяльності. Через це й інформаційний потенціал кримінально-правової статистики виявляється недостатньо високим.

За даними Державної судової адміністрації України неможливо уявити загальну кількість злочинів, у яких "схована" службова особа зі своєю злочинною діяльністю, оскільки їх класифікація надорється згідно з частинами статей КК України, але, як відомо, в частині статті може міститися досить велика кількість різних за своїм характером кваліфікуючих ознак.

Вважаємо, що назріла потреба виключити службову особу з ознак, що диференціюють відповідальність за організацію заняття проституцією, оскільки її включення до складу конкретних злочинів спотворює загальну картину стану службової злочинності України. Якщо ж службова особа реально вчиняє цей злочин, у такому випадку, звісно, за наявності інших обов'язкових ознак складу злочину, має місце сукупність зі злочином у сфері службової діяльності.

Не сприяє виправленню зазначеної ситуації і відсутність індексації кваліфікуючих ознак у тексті закону. Як вказує Т.О. Леснієвська-Костарева, не викликає сумнівів факт, що повна індексація кваліфіку-

ючих ознак покликана полегшити процес кваліфікації та дає можливість точно кваліфікувати вчинене [1, с. 292–294]. Додамо, що відсутність індексації нізелью державну статистику, позбавляє можливості науковців належним чином розібратися, як “працює” та чи інша норма кримінального права. Потреба такого реформування законодавства є очевидною. Таке реформування можна проводити, взявши за приклад цифрове позначення кваліфікуючих ознак, що втілене у ч. 2 ст. 115 КК України.

Іншими ознаками, які потребують наукового переосмислення, є вчинення діяння щодо неповнолітнього (ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303 КК України) та малолітнього (ч. 4 ст. 303 КК України). Головним аргументом проти збереження посиленої відповідальності за вчинення дій з організації заняття проституцією щодо малолітньої особи є переобтяження норми зайвою, на наш погляд, ознакою, оскільки така категорія потерпілих входить до іншої – більш широкої – “неповнолітня особа”. Індивідуалізуючи відповідальність, суд має можливість справедливо вирішити питання виду та розміру покарання відповідно до віку потерпілої особи.

Узагалі законодавче визначення цієї кваліфікуючої ознаки не можна вважати досконалим. Наприклад, у ч. 2 ст. 146 КК України встановлено відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинене щодо малолітнього; у ч. 4 ст. 152 КК України, в якій йдеться про відповідальність за звалтування малолітньої чи малолітнього; ч. 2 ст. 156 КК України передбачається відповідальність за розбещення малолітньої особи. Ці приклади наочно демонструють існування понятійної полісемії, якої слід уникати в нормативних конструкціях. Щоб її усунути, пропонуємо сформулювати цю кваліфікуючу ознаку таким чином: “Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо завідомо неповнолітньої особи, особою, яка досягла 18 років”. Таке визначення не провокує питання щодо статі потерпілої особи. Воно вбирає в себе як особу жіночої, так і чоловічої статі та є досить коротким і зрозумілим суб’єктам застосування права. Крім того, воно більш чітко формулює ознаки суб’єкта вчинення злочину та акцентує увагу на такій ознаці цього злочину, як суб’єктивне усвідомлення винним того, що потерпіла особа не досягла повноліття. Останнє усуває можливість об’єктивного ставлення у провину зазначеної кваліфікуючої ознаки.

Спричинення тяжких наслідків як особливо кваліфікуюча ознака організації заняття проституцією потребує окремої уваги. Насамперед, слід зазначити, що оцінка тяжкості нематеріальної шкоди є надскладним завданням. Висловлюється думка, що можливість її з’ясування існує лише стосовно конкретного складу злочину, загального ж поняття таких наслідків злочину визначити неможливо, оскільки вони є виключно оціночним поняттям [3, с. 48].

Як слушно зазначає М.І. Хавронюк, нині гостро відчувається проблема правильного з'ясування і використання так званих оціночних понять. Таких понять повинно бути якнайменше [4, с. 318]. До того ж у КК України, крім поняття "тяжкі наслідки", вживається також поняття "особливо тяжкі наслідки", що, у свою чергу, породжує необхідність їх розмежування. Системне з'ясування їх змісту лише дає змогу констатувати порушення законів логіки при їх установленні. Практично вже давно назріла необхідність формалізації в КК України поняття "тяжкі наслідки". Конкретизація цієї ознаки у чинному Законі про кримінальну відповідальність – лише справа часу та законодавчої техніки.

Поки тако конкретизація не відбулася, при остаточному вирішенні долі такої кваліфікуючої ознаки, як спричинення тяжких наслідків, варто прислухатись до думки вчених та зарубіжного досвіду щодо перенесення деяких кваліфікуючих ознак до Загальної частини КК України. При цьому слід визначити ступінь їх впливу на покарання. Сьогодні більшість обтяжуючих відповідальність ознак зосереджено в окремих статтях Особливої частини КК України. Таке становище невиправдано переобтяжує законодавчі конструкції конкретних складів злочину.

З огляду на зазначене, вважаємо, що ознака спричинення тяжких наслідків у складі організації заняття проституцією є зайвою. У разі настання таких наслідків їх слід визнавати самостійними злочинами та піддавати окремій кримінально-правовій оцінці. Кваліфікувати вчинене в означеній ситуації необхідно за правилами сукупності злочинів.

Викладені міркування щодо кваліфікуючих ознак надають можливість сформулювати певні висновки загальнотеоретичного та прикладного характеру.

По-перше, заporукою адекватної кримінально-правової реакції на злочин є диференціація кримінальної відповідальності залежно від кваліфікуючих ознак злочину. Перспективним напрямом у цій сфері є вдосконалення системи кваліфікуючих ознак та їх впливу на санкції.

По-друге, законодавчу техніку конструювання кваліфікуючих ознак не можна визнати бездоганною, зокрема, одна й та ж ознака не повинна виступати кваліфікуючою в одній статті та особливо кваліфікуючою в іншій, що нерідко трапляється в чинному КК України.

По-третє, слід підтримати висновок, що кількість частин у статті КК України, яка містить основний та кваліфікований склади, не повинна перевищувати трьох. Включення в статтю Особливої частини КК України більше ніж двох стійких сполучень особливо кваліфікуючих ознак, закріплених в окремих частинах статті, обважує статтю і, як наслідок, ускладнює її сприйняття та застосування [1, с. 282].

По-четверте, встановлення особливо кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 4 ст. 303 КК України, слід визнати зайвим.

Тож кваліфіковані види організації заняття проституцією мають складатися з кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, які повинні утворювати певну систему цифровим позначенням її складових.

Більш виважений і продуманий підхід до відбору і формулювання кваліфікуючих ознак цього злочину стане позитивним зрушенням у напрямі вдосконалення якості законодавства України про кримінальну відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Лесниевски-Костарева Т. А. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – 400 с.
2. Аснис А. Использование служебного положения / А. Аснис // Законность. – 2004. – № 10. – С. 44–46.
3. Михлин А. С. Последствия преступления / Михлин А. С. – М. : Юрид. лит-ра, 1969. – 104 с.
4. Хавронюк М. І. До питання про термінологію нового Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк // Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корещького НАН України. – К., 2002. – 584 с. – Вип. 13. – С. 316–325.